

MİRZA SAFVET BEG BAŞAGIÇIN İSLAMİ ELYAZMALAR KOLEKSİYONU VE “SİHAHÜL – FURS” SÖZLÜĞÜNÜN EN SON ELYAZMA NÜSHASI

Miryagub Mirhasan oğlu SEYİDOV

Doktora öğrencisi
Rus ve Doğu Dilleri Bölümü
Yabancı Diller Fakültesi
Nahçıvan Devlet Üniversitesi
Nahçıvan, Azerbaycan

MIRZO SAFVET BEG ISLOMIY QO'LYOZMALAR TO'PLAMI VA "SIHOHUL- FURS" LUG'ATINING SO'NGGI QO'LYOZMA NUSXASI

Miryagub Mirhasan o'g'li SEYIDOV

Doktorant
Naxchivan davlat universiteti, Chet tillar fakulteti, Rus va Sharq tillari kafedrası
Naxchivan, Ozarbayjon

СБОРНИК ИСЛАМСКИХ РУКОПИСЕЙ МИРЗЫ САФВЕТ-БЕГА БАШАГИЧИНА И ПОСЛЕДНЯЯ РУКОПИСНАЯ КОПИЯ СЛОВАРЯ «СИХАХУЛ–ФУРС»

Мирягуб Мирхасан оглы СЕИДОВ

Докторант
кафедра русского языка и восточных языков
Факультет иностранных языков
Нахичеванский государственный университет
Нахчыван, Азербайджан

MIRZA SAFVET BEG BASAGIC'S COLLECTION OF ISLAMIC MANUSCRIPTS AND THE LATEST MANUSCRIPT COPY OF THE DICTIONARY OF "SIHAHUL- FURS"

Miryaqub Mirhasan SEYIDOV

Graduate student (PhD)
Department of Russian and Eastern Languages
Faculty of Foreign Languages
Nakhchivan State University
Nakhchivan, Azerbaijan miryaqub.seyidov92@gmail.com

UDC (UO'K, УДК): 811.22: 811.22

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования):

Seyidov M. Mirza Safvet Beg Başagiçin islami
elyazmalar koleksiyonu ve "Sihahül- furs"
sözlüğünün en son elyazma nüshası//
O'zbekistonda xorijiy tillar. — 2022. —
№ 5 (46). — B. 151-160.

<https://doi.org/10.36078/1672907379>

Öz. 1463 yılında Osmanlı sultanı Fatih Sultan Mehmet tarafından o zamanki Macaristan imparatorluğuna bağlı olan Bosna topraklarının feth edilmesinin ardından, bu Osmanlı sancağı kısa süre zarfında Türk-İslam kültürünün Avrupa kıtasındaki en önemli merkezlerinden birine çevrilmiştir. Türk halkının hoşgörüsü ve İslam dininin adaleti ile tanışan Boşnak halkı kolaylıkla İslam dinini kabul etmiştir. Bu tarihi olay Avrupa halklarının Türk-İslam kültürü ile daha yakından aşina olması için de önemli fırsatlar doğurmuştur. Bosna'da İslam dininin bu kadar kolay kabul edilmesinin ana nedenlerinden biri de, Bosna topraklarında yaşayan halkın Bogomil inancına sahip olmasından ötürü halkın büyük bir kısmının kendi inançları ile İslam dini arasında mevcut yakınlığı fark etmesi

Received: September 21, 2022

Accepted: October 17, 2022

Published: October 20, 2022

Copyright © 2022 by author(s).

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Open Access

olmuştur. Köken itibarile halkının büyük bir kısmı Slav ve Hırvat olan Bosna topraklarında İslam dininin kabul edilmesinin ardından, Boşnak halkının bazı önemli şair, bilgin, yazar, sanatçı ve düşünürü Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı sarayında çeşitli görevlere tayin olunmuştur. Boşnak bilginlerin Osmanlı sarayında önemli görevlere tayin edilmesi ve Türk-İslam kültürünü daha yakından öğrenmesi, Bosna topraklarında askeriye, ekonomisi, bilim, sanat, edebiyat, mimarlık vs. alanların gelişimine önemli katkıda bulunmalarına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mirza Safvet Beg Başagiç; Türk-İslam kültürü; İslami Elyazmalar Koleksiyonu; Boşnak-İslam kültürü; Sihahül-Furs.

Annotatsiya. Usmonlilar hukmdori Fotih Sulton Mehmet tomonidan 1463-yilda o'sha paytda Vengriya imperiyasiga qaram bo'lgan Bosniya yerlari zabt etilgandan so'ng, bu Usmonli davlati tez orada Yevropa qit'asidagi turk-islom madaniyatining eng muhim markazlaridan biriga aylandi. Turk xalqining bag'rikengligi va islom dinining adolati bilan tanish bo'lgan Bosniya xalqi islom dinini osongina qabul qildi. Bu tarixiy voqea Yevropa xalqlarining turk-islom madaniyati bilan yaqindan tanishishi uchun ham muhim imkoniyatlar yaratdi. Bosniyada islom dinining bu qadar oson qabul qilinishining asosiy sabablaridan biri Bosniya yerlarida yashovchi Bogomil e'tiqodiga ega bo'lgan xalqning katta qismi o'z e'tiqodi bilan Islom dini o'rtasidagi yaqinlikni anglab etgani edi. Aksariyati asli slavyanlar va xorvatlar bo'lgan Bosniya o'lkalarida islom dini qabul qilingandan so'ng, Bosniya xalqining bir qancha muhim shoir, olim, yozuvchi, san'atkor va mutafakkirlari Fotih Sulton Mehmet tomonidan Usmonlilar saroyida turli lavozimlarga tayinlandi. Bosniyalik olimlarning Usmonli imperator saroyida muhim lavozimlarga tayinlanishi va ularning turk-islom madaniyati bilan yaqindan tanishishi, Bosniya yerlarida harbiy, iqtisod, ilm-fan, sanat, adabiyot, me'morlik va hokazolar maydonlari rivojlanishiga katta hissa qo'shdi.

Kalit so'zlar: Mirzo Safvet Beg Islomiy; Turk-islom madaniyati; Islom qo'lyozmalari to'plami; Bosniya-islom madaniyati, "Sihohul-furs".

Аннотация. После завоевания боснийских земель османским правителем Фатихом Султаном Мехметом в 1463 году, которые тогда находились в зависимости от Венгерской империи, этот османский регион за короткое время превратился в один из важнейших центров турецко-исламской культуры на европейском континенте. Боснийский народ, знакомый с терпимостью турецкого народа и справедливостью религии ислам, легко принял религию ислама. Это историческое событие также создало благоприятные возможности для европейцев, чтобы лучше познакомиться с турецко-исламской культурой. Одной из главных причин, по которой религия ислам была так легко принята в Боснии, было то, что большая часть людей, живущих на боснийских землях, исповедовавших богемильскую веру, осознали близость между своей собственной верой и религией ислам. После принятия ислама на боснийских землях, где большинство населения были славянами по происхождению, некоторые выдающиеся поэты, ученые, писатели, художники и мыслители боснийского народа были назначены Фатихом Султаном Мехметом на различные должности во дворце Османской империи. Назначение боснийских ученых на важные должности в османском императорском дворце и их более близкое знакомство с турецко-исламской культурой, военным делом, экономикой,

наукой, искусством, литературой, архитектурой и т.д. на боснийских землях внесли значительный вклад в развитие этих областей.

Ключевые слова: Мирза Сафвет-бег Басагич; турецко-исламская культура; коллекция исламских рукописей; боснийско-исламская культура; «Сихахул-фурс».

Abstract. After the conquest of Bosnian lands by the Ottoman ruler Fatih Sultan Mehmet in 1463, which was then dependent on the Hungarian empire, the Ottoman region was turned into one of the most important centres of Turkish-Islamic culture in the European continent in a short time. The Bosnian people, acquainted with the tolerance of the Turkish people and the justice of the religion of Islam, easily accepted the religion of Islam. This historical event also created important opportunities for European people to become more familiar with Turkish-Islamic culture. One of the main reasons why the religion of Islam was accepted so easily in Bosnia was that a large part of the people living in Bosnian lands, who had the Bogomil faith, realized the closeness between their own faith and the religion of Islam. After the acceptance of Islam in Bosnian lands, where most of the people were Slavs and Croats by origin, some important poets, scholars, writers, artists, and thinkers of the Bosnian people were appointed to various positions in the Ottoman Empire palace by Fatih Sultan Mehmet. The appointment of Bosnian scholars to important positions in the Ottoman imperial palace and their closer learning of Turkish-Islamic culture, military, economy, science, art, literature, architecture and etc, in Bosnian lands contributed significantly to the development of the fields.

Keywords: Mirza Safvet Beg Basagic; Turkish-Islamic culture; Islamic Manuscripts Collection; Bosnian-Islamic culture; "Sihahul-Furs".

GİRİŞ. Mirza Safvet Beg Başagiçin Kısa Hayat Öyküsü

Safvet Beg Başagiç, 6 Mayıs 1870 tarihinde Hersek'in güneyindeki Nevesinje köyünde, Osmanlı ordusun Bosna generallerinden biri olan Smail Ağa Cengiç'in ailesinde doğdu. İlkokulu Mostar ve Konjic şehirlerinde okudu. On iki yıl sonra, ailesi Nevesinje köyünden Saraybosna şehrine taşındı. Safvet beg Saraybosnada "klasik" dil olarak Arapça öğretilen müslüman okulunda okudu. 1895 yılında okulu bitirdikten sonra, Viyana'ya gitti. O, burada Viyana Üniversitesi Doğu Dilleri ve Tarihi Bölümünde öğrencilik hayatına başlayarak, Arap ve Fars dillerini mükemmel bir biçimde öğrendi. 1899 yılında "İslam Edebiyatları Dünyasında Boşnaklar ve Hersekliler" adlı doktora tezini başarıyla tamamlayarak, "Doğu Dilleri" alanında derece kazandı. Safvet beyin yapmış olduğu bu değerli çalışma, O, mezun olduktan sonra Bosna'ya döndü ve Saraybosna şehrinde çeşitli dergilerin editörlüğünü yapmakla birlikte, öğretmen olarak çalıştı. 1910 yılında Zagreb Üniversitesi Doğu Dilleri bölümünde profesörlüğe atandı ve 1919 yılının aralık ayından, 1927 yılının mayıs ayına kadar Saraybosna şehrinde Belediye Müzesinin küratörü olarak çalıştı. Safvet Beg Başagiç 1934 yılında Saraybosna şehrinde vefat etti (1, 56).

Safvet Beg Başagiç 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Balkanlardaki müslüman toplumun önemli şahsiyetlerinden biridir. Boşnak ve Boşnak-Hersekli bir şair, oyun yazarı, edebiyat tarihçisi, eleştirmen, tarihçi, politikacı ve kamu görevlisi olmasıyla birlikte,

günümüzde Boşnak Kültür Topluluğu olan “Canlanma”nın da kurucusu ve ilk başkanıydı. O, aynı zamanda Boşnak edebiyat ve Rönesans kültürünün kurucusu, İkinci Dünya Savaşına kadar Boşnak edebiyat tarihçiliği ve eleştirisinin en önemli füyûru, ilk Boşnak bilim doktoru, Boşnak edebiyat biliminin ve Boşnak doğu filolojisinin de babası sayılmaktaydı. Bosna-Hersek'teki Avusturya-Macaristan yönetimi sırasında Bosna Parlamentosunun bir üyesi, başkan yardımcısı ve başkanı görevlerini üstlenmesinin yanı sıra, genellikle 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Bosna-Hersek'teki tanınmış ve önemli kişilerden biri olmuştur (2).

Safvet Beg Başagiç'in Bosna bilim ve kültürünün gelişmesi için yaptığı en önemli çalışmalarından biri 1900 yılında Saraybosna şehrinde “Behar” dergisinin yayımlanmasıdır. Dergi Bosna'da bilim, kültür ve edebiyatın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bosna'nın Safvet Beg Başagiç, Avdo Karabegović, Osman Nuri Hagiç, Ethem Mulatović, Osman Çikiç, Musa Kazim Çatiç vs. gibi önemli şahsiyetlerinin birlikte oluşturduğu “Behar” dergisi Bosna'nın tüm alanlarının, özellikle, bilim, kültür ve edebiyatının gelişiminde özel role sahip olmuştur. Latin alfabesiyle Sırpça-Hırvatça, Arap alfabesiyle de Türkçe nüshaları yayımlanan “Behar” dergisi Bosna bilim ve kültür tarihinin en önemli miraslarından biri olarak kabul edilmektedir (3, 17).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında yaşamış olan Safvet Beg Başagiç hayatı boyunca bilim, edebiyat, kültür, politika vs. alanlarda yapmış olduğu değerli çalışmaları sayesinde Bosna'yı Avrupa ve İslam, Doğu ve Batı kültürü arasında köprü haline dönüştürmeyi başarmıştır. Müslüman bir ülkede dünyaya göz açmış olan Safvet Beg Bosna'da çeşitli kültürler arasında güçlü bağların yaranmasında çok önemli katkıda bulunmuştur. Klasik doğu ve İslam kültürünü Avrupalının modern bilimiyle buluşturan Başagiç, Avrupada Şarkiyat biliminin geleceğinin şekillenmesinde benzersiz bir role sahiptir.

Safvet Beg Başagiç'in İslami El Yazmalar Koleksiyonu

Bratislava Üniversitesi Kütüphanesindeki “Basagiç Koleksiyonu” İslam ve doğu bilimlerinin tarihi açısından özel öneme sahiptir. İlk defa Safvet beyin babası İbrahim-bey Redzepasic-Basagic (1843–1902) tarafından kurulan bu kütüphane Balkan müslümanları ve Türk-İslam kültürünün varlığı açısından eşsiz değere sahiptir. Bosna'nın tanınmış şairi, politikacısı ve doğubilimleri araştırmacısı olan İbrahim-bey Redzepasic-Basagic ilk eğitimine memleketi Nevesinje'de başlamış olsa da, daha sonra Travnik'te Elçi İbrahim Paşa Medresesi'nde okumuştur. O, Türkçe, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesinin yanı sıra, Türk dilinde şiirler de yazmıştır. Travnik'teki tahsili sırasında Derviş Muhamed Korkut'un talebesi olarak kendisine geçen zorunlu eğitimin yanı sıra hat sanatına da ilgi duymuştur. Eserlerinin büyük bir kısmı bu güne kadar korunmamış olsa da, Saraybosna'daki günümüz İslami İlimler Fakültesi'nin girişinin üzerindeki kronogramın yazarı olduğu bilinmektedir. Bu fakülte bünyesinde kalan hat eserlerini de kendisinin kaleme aldığı düşünülmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı, İbrahim-bey Redzepasic-Basagic aynı zamanda modern Bosna Hat Sanat

Mektebinin de kurucusu sayılmaktadır. Zira o, Derviş Muhamed Korkut'tan öğrendiği bilgilerle yetinmemiş, İstanbul'da hat sanatı alanında yapılan tüm çalışmaları yakından takip etmiş ve kendi sanatında kullanmaya çalışmıştır.

Safvet Beg Başagiç'in İslami El Yazmaları Koleksiyonunun temelleri ilk defa olarak babası İbrahim bey Redzepasic Basagic tarafından aile kütüphanesi yaratmak amacıyla atılmıştır. İbrahim bey kendisi de İslam bilimleri alanında çok önemli araştırmacılardan biri olduğu için, yaratmış olduğu kütüphanede Bosna ve Türk-İslam dünyası için özel öneme sahip kitaplar bulunmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde Safvet Beg babası tarafından kurulan aile kütüphanesinin gelişimi için büyük çabalar harcamış ve ömrünün otuz yılını bu işe adanmıştır. O, Osmanlı topraklarını gezerek, bir çok özel kitap ve el yazma nüshasını alarak, kendi kütüphanesini daha da zenginleştirmiştir. Safvet Beg Başagiç 1924 senesinde el yazmaları ve basılı kitaplarından oluşan koleksiyonunu Bratislava'daki Üniversite Kütüphanesine satmıştır. Basagiç koleksiyonu XII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar uzanan zaman aralığını kapsayan ortaçağ İslam edebiyatının eşsiz el yazmalarını içermektedir. 284 cilt el yazması ve 365 basılı kitap nüshası, İslam medeniyetinin başlangıcından 20. yüzyılın başına kadar bin yıldan fazla süren gelişimini tasvir ediyor. Koleksiyonda 393 Arapça, 117 Türkçe ve 88 Farsça olmak üzere 598 eser bulunmaktadır. Edebiyatçı, koleksiyoncu, gazeteci, şair, çevirmen, profesör, bibliyograf, müze küratörü ve politikacı kimliğine sahip olan Safvet Beg Basagic bu el yazmaların mühafazası ile Bosna edebiyatı ve müslüman edebi mirasının korunmasında büyük katkıda bulunmuştur. İslami el yazmaları ve baskılarından oluşan Basagic koleksiyonu Arapça, Farsça ve Türkçe eserler ile Arap alfabesiyle yazılmış nadir Sırp ve Hırvat metinlerinden oluşmaktadır. Koleksiyonda nadir eserler, özellikle de Farabi, Ömer Hayyam ve diğerlerinin ünlü şahıslara ait İslam eserleri de yer almaktadır (2).

Bratislava Üniversite Kütüphanesinin Basagic İslami El Yazmaları Koleksiyonu, dünya İslam kültürünün eşsiz kaynaklarından biridir. Basagic koleksiyonu 16.-19. yüzyıllarda Arap, Türk ve Fars dillerinde yazan Bosnalı Müslüman alimlerin şiir ve bilimsel (İslam hukuku, İslam tarihi, İslam felsefesi, Kuran bilimleri, Boşnak ve İslam gelenekleri, İslam tasavvufu vs.) faaliyetlerini kapsamlı bir biçimde dünyaya sunduğu için İslam aleminde özel bir öneme sahiptir. Basagic İslami El Yazmaları Koleksiyonu Bosna kültür tarihinin en kapsamlı edebi anıtıdır. Bu koleksiyon içerikleri nedeniyle Bosna'nın, Türk ülkelerinin tarih ve kültürü, aynı zamanda Doğu Dilleri alanıyla ilgilenen bilim adamları için değerli bir bilgi kaynağıdır. Bratislava Üniversite Kütüphanesinin Basagic İslami El Yazmaları Koleksiyonu Slovakya Dünyayı Hafıza Programı çerçevesinde de koruma altına alınmıştır. Aynı zamanda, Bratislava Üniversite Kütüphanesi bir devlet kurumudur. Kütüphanesi 25 Ağustos 1992 tarihinde bir bombardıman sırasında yıkılmıştır. Bu nedenle de kütüphane, kataloğuyla birlikte yeri doldurulamaz birçok değerli malzemeyi kaybetmiştir. Bratislava Üniversite Kütüphanesi 1945 senesinden sonra yasal bir kültür emanetçisi olmakla beraber,

1957 yılından itibaren bir üniversite kütüphanesine dönüştürüldü. Bu sebepten de, bu büyük yangından kurtulan Basagiç İslami El Yazmaları Koleksiyonu sadece Bosna ve Türk-İslam dünyası için değil, aynı zamanda tüm dünya kültürü için eşsiz bir miras sayılmaktadır. Şimdi ise, Bratislava Üniversite Kütüphanesinin bütçesi onun tüm ana faaliyetleri için gereken masrafları kapsamaktadır. Bu nedenle, kütüphanede olan tüm İslami El Yazmaları restore edilmiştir. (4)

“Sihahül-Furs” Sözlüğünün En Son El Yazma Nüshası

Türk İlhanlılar devleti zamanında yaşamış Muhammed ibn Hinduşah Nahçıvani Azerbaycanın ünlü Nahçıvaniler sülalesinin en tanınmış şahsiyetlerinden biridir. Nahçıvaniler sülalesinin ünlü şahsiyetleri Azerbaycanın Nahçıvan şehrinde yaşadıkları bölgenin ismi olan “Giran”ı kendileri için lakap seçmeleri nedeninden, “Girani” olarak ta tanınmaktadırlar. Hinduşah Nahçıvani’nin diğer bir lakabı olan “Fahreddin” sözünün anlamı ise Arapçada “dinin iftihar”ı manasında kullanılmaktadır. Aynı zamanda ünlü bir şair de olan H.Nahçıvani’nin Arapça ve Farsça kaleme almış olduğu bir çok şiirleri, oğlu Muhammed İbn Hinduşah Nahçıvani tarafından kendisinin “Sihahül Furs” sözlüğünde kullanılmıştır. Bununla beraber, H. Nahçıvaninin yazdığı “Tecarüb es-Selef” kitabı Abbasi ve Emevi döneminin hükümet düzenini anlatmaktadır. Bu kitap büyük Lor Atabeyi olan Ahmed İbn Yusif şaha ithaf edilmiştir. “Tecarüb es-Selef” 1965 yılında İran’ın ünlü dilbilimci profesörü Abbas İkbâl tarafından Tahran’da neşr edilmiştir (5, 7; 11).

Muhammed İbn Hinduşah Nahçıvani’nin babası Fahreddin İbn Hinduşah Nahçıvani döneminin en önemli alim, şair ve devlet görevlilerinden birisi olmakla birlikte, ilk Farsça-Türkçe sözlüklerden birinin de yazarıdır. Bağdat’ın ünlü Müstenseriye Medresesinde okumuş olan, Fars, Türk, Arap ve Pehlevi dillerini mükemmel bilen Fahreddin İbn Hinduşah Nahçıvani’nin Farsça-Türkçe kaleme aldığı “Sihahül Acemiye” sözlüğü 5117 kelimeyi içermekle birlikte, kendi zamanında yazılmış en büyük sözlük sayılmaktaydı. Sözlüğün Bratislav, Kazan, Bodleian, Meşhed Küdsi Rezevi gibi dünyaca ünlü kütüphanelerde el yazma nüshaları bulunsa da, onun en eski el yazmasının Rusya’nın Leningrad şehrinde mühafaza edildiği bilinmektedir. Fahreddin Hinduşah Nahçıvani “Sihahül Acemiye” sözlüğünde Azerbaycan Türkçesinde kullanılan çok sayıda sözlerle ilgili önemli bilgiler vermiştir. “Sihahül Acemiye” sözlüğü Esedi Tusi’nin “Logate Furs”, ünlü Azerbaycanlı alim ve şair Katran Tebrizi’nin “Tefâsîr fî lügati’l-Furs” sözlüklerinden sonra İran dilbilim tarihinde kaleme alınmış üçüncü sözlük sayılmaktadır. Katran Tebrizi’nin “Tefâsîr fî lügati’l-Furs” sözlüğü 300, sözlüğü Esedi Tusi’nin “Logate Furs” sözlüğü 1700 kelimeyi içerdiği halde, “Sihahül Acemiye” sözlüğü 5117 sözden oluşmuştur. Azerbaycan’da ilk defa olarak ünlü profesör Hasan Zerrinzade 1963 yılında sözlükle ilgili geniş bir araştırma yapmakla, onu dünyaya tanıtmıştır. Bu çalışmasının ardınca, 1983 yılında Türk asıllı İranlı ünlü profesör Kulamrza Sabri Begdeli 1983 yılında Tahran’da sözlüğün Bratislav nüshasına binaen kitap hazırlayarak, yayınlamıştır (6, 75).

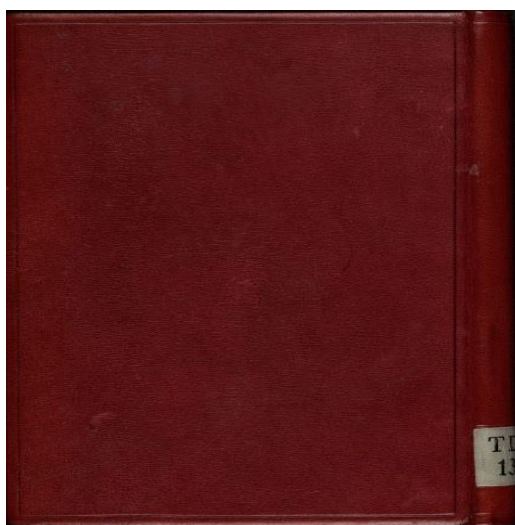
Şemseddin Muhammed İbn Hinduşah İbn Sencer Nahçıvani babası Fahreddin İbn Hinduşah Nahçıvani'nin, aynı zamanda, ünlü Nahçıvaniler sülalesinin bilim ve kültür alanlarında başarılarını devam ettirerek, zamanının en ünlü şahsiyetlerinden biri olmuştur. Arap, Fars ve Türk dillerini mükemmel bilen Muhammed İbn Hinduşah Nahçıvani Türk İlhanlılar Devleti zamanında çeşitli devlet görevlerinde çalışmıştır. O, İlhanlılar devletinin veziri ve ünlü tarihçisi olan Fazlullah-ı Hemedani Reşidüddinin oğlu Giyaseddin Muhammed Reşidüddinin katibi olmuş ve “Şems Münşi” lakabı ile ünlenmiştir. Türk İlhanlı devletinin çöküşünden sonra, Muhammed İbn Hinduşah Nahçıvani Celayiri hükümdarı Sultan Üveys'in fermanı ile zamanının en önemli görevlerinden olan “Kadı” lık görevine atanmıştır (6; 78).

“Şems Münşi” lakabıyla tanınan Muhammed İbn Hinduşah Nahçıvani'nin yazmış olduğu “صاح الفرس” sözlüğü, hem İran hem de Azerbaycan'ın sözlük tarihi için olağanüstü bir öneme sahiptir. “فرهنگ محمد ابن هندوشاه” ve “رساله محمد هندوشاه” gibi de bilinen bu sözlük, İran sözlük bilimi tarihinde Esedi Tusi tarafından derlenen “لغت فرس” sözlüğünden sonra yazılan ikinci Farsça-Farsça sözlüktür. Yakın zamana kadar, sözlüğün dört el yazma nüshası hakkında bilgiler mevcut olduğu bilinmekteydi. Bu el yazma nüshaları Seyid Muhammed Ali Dai El İslam, Ali Ekber Dehhoda, Abdülali Taati ve Muhammed Hasan Behruza aittir. Seyid Muhammed Ali Dai El İslama ait olan el yazma nüshası Hindistanda bulunmuştur. Özellikle de, Abdülali Taati “Sihahül Furs” sözlüğünün Seyid Muhammed Ali Dai El İslam ve Ali Ekber Dehhoda'nın elinde bulunan diğer iki el yazma nüshasını da kendi el yazma nüshasıyla karşılaştırmış, sonuç olarak ise 1962 senesinde Tahran'da “صاح الفرس” kitabını neşr ettirmiştir. Abdülali Taati sözlük hakkında hazırlamış olduğu kitabında elinde mevcut olan eski el yazma nüshalarını “ط”, “د” ve “ک” olarak adlandırmış ve onların her biri hakkında kısa bilgiler vermiştir. Taati sözlüğün el yazma nüshalarıyla birlikte, Hüseyin Vefayi'nin “صاح الفرس” sözlüğü esasında kaleme almış olduğu “فرهنگ وفايی” sözlüğünden de faydalanmıştır. Taati sözlüğün Afganistan nüshası hakkında hiç bir bilgiye sahip olmadığı için, yazmış olduğu kitabında bu el yazma nüshasıyla ilgili malumat mevcut değildir. (7;9)

“صاح الفرس” sözlüğünün Afganistan nüshası ilk defa olarak 1956 yılında ünlü Afgan doğu bilimcilerinden olan Muhammed Hasan Behruz tarafından Afganistanın ünlü “Aryana” dergisinde yayımladığı makalesinde bilim dünyasına tanıtılmıştır. O zamana kadar olan el yazma nüshalarının en eskisi olarak da kabul edilen Afganistan nüshasının Muhammed İbn Hinduşah Nahçıvaninin ölümünün ardınca, oğlu Kemaleddin İbn Mevlana Muhammed tarafından yazıldığı bilinmektedir. Kağıt türü ve nüshanın Muhammed Nahçıvani'nin oğlu tarafından yazıldığı göz önüne alındığında bu nüshanın Taati'nin kitabında hakkında bilgi vermiş olduğu diğer üç nüshadan çok daha eski olduğu anlaşılmaktadır (8; 7).

“Sihahul-Furs” sözlüğünün en son “لغات صحاح العجم بلسان” adlı beşinci ve sonuncu el yazma nüshası hakkında yukarıda adları belirtilen el yazma nüshalarının, aynı zamanda “Sihahul-Furs”

sözlüğü hakkında yapılmış çalışmaların hiç birinde malumat verilmemiş olduğundan bu makale sözlüğün en son el yazma nüshası ile ilgili yazılan ilk makale olarak kabul edilebilir. Sözlüğün bu nüshanın 1554 yılında yazıldığı tahmin edilmektedir. “صاح الفرس” sözlüğünün “لغات صحاح العجم بلسان الفارسی” adlı en son el yazması nüshası, 1997 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine alınan ve Slovakya’nın Bratislava Üniversitesi kütüphanesinde korunan “Başagiç Koleksiyonu” El Yazmaları Bölümüne aittir. El yazması nüsha ilk kez Bosnalı bir politikacı, koleksiyoncu, yazar, gazeteci, şair, çevirmen, profesör, bibliyograf ve müze küratörü olan profesör Mirza Safvet Bey Başagiç (1870-1934) tarafından keşfedilmiştir. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren İslam medeniyetinin yayılması alanında faaliyet gösteren alimin koleksiyonunda Arapça, Farsça ve Türkçe 284 cilt el yazma ve 365 cilt matbaa nüshası yer almaktadır. Şemseddin Muhammed ibn Fakhreddin Hinduşah Nahçıvani tarafından yazılan bu değerli sözlük “Basagic Collection”ın el yazması nüshası UNESCO’nun “Dünya Dijital Kütüphanesi” arşivinde “تصحیح لغات و انواع در زبان فارسی” adı altında mühafaza edilmektedir. 18x25 cm (santimetre) ölçüsünde olan bu el yazma nüshasının harfleri siyah ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 124 sayfadan ibaret olan bu eski nüsha deri ciltle kaplanmıştır (9, 176).

Dünyanın ikinci Farsça-Farsça sözlüğü olarak kabul edilen “صاح الفرس” sözlüğünün son el yazma nüshasının adı, kitabın on üçüncü sayfasında kırmızı mürekkeple “لغات صحاح العجم بلسان الفارسی” şeklinde yazılmıştır. Sözlük yazıldığı dönemin arapça sözlüklerinin yazım kurallarına uygun olarak alfabenin son harfleri esas alınarak derlenmiştir. Örneğin kitabın yirminci sayfasında “فصل الفاء” bölümünde aşağıdaki kelimeler yazılmıştır:

“فراخداست، فرتوت، فرهست، فهرست”

“صاح الفرس” sözlüğünün bu el yazması nüshası “Basagic Koleksiyonu” adlı “El Yazması Eserleri Bölümü Kütüphane Listesi” nde “549 TD 13” ve “550 TG 33” numaralarıyla kayıtlıdır.

SONUÇ. Osmanlı İmparatorluğunun Bosna’da idareceliği döneminde (1463-1878) ülkenin resmi dillerinin Osmanlı Türkçesi ve Boşnakça olmasının yanı sıra, şiir ve edebiyat dili olarak Arap ve Fars dilleri de kullanılmıştır. Türk-İslam kültürü kozmopolit bir kültür yapısına sahip olan Boşnak-İslam kültürünün doğuşu için ilham kaynağı olmuş ve onun tüm alanlarda gelişimine misilsiz katkıda bulunmuştur. Osmanlı imparatorluğunun dört yüz yıl boyunca hakim olduğu bu Avrupa memleketi devamlı gelişmekle birlikte, Avrupa’nın diğer devletlerinin de kültürel gelişimine katkıda bulunmuştur.

Mirza Safvet Beg Başagiç Boşnak halkının en ünlü entelektüellerinden biri olmakla beraber, Türk-İslam dünyası için de özel bir mevkiye sahip değerli şahsiyet sayılmaktadır. Doğu bilimci, tarihçi, şair, yazar, çevirmen, profesör ve politikacı olan Mirza Safvet Beg Başagiçin sahip olduğu İslami el yazmaları koleksiyonu Türk-İslam dünyası için önemli olduğu gibi, dünya şarkiyat bilimi için de özel bir öneme sahiptir. Bu koleksiyonda yer alan Türkçe yazılmış onlarca kitap olmasının yanı sıra, Türk asıllı alim, şair, filosof vs. tarafından kaleme alınmış çok sayıda Arapça ve Farsça eserlere de rastlanmaktadır. Bu tür tarihi el yazma nüshalarının tek-tek araştırılmakla dünyaya tanıtılması, Türk-İslam kültürünün dünya halklarının kültürünün gelişiminde olan eşsiz rolünün anlaşılması için olağanüstü değer arz etmektedir.

Azerbaycanlı alim, Nahçıvaniler sülalesinin ünlü şahsiyetlerinden olan Muhammed ibn Hinduşah Nahçıvani’nin yazmış olduğu “Sihahül-Furs” sözlüğünün en son nüshasının “Başagiç Koleksiyonu” elyazma eserleri sırasında yer almış olması, Azerbaycan sözlükbilim tarihi açısından özel bir önem arz etmektedir. Şimdiye kadar Azerbaycanlı dilbilimci alimin kaleme almış olduğu ve Türk dünyasının ortak mirası sayılan “Sihahül-Furs” sözlüğü ile ilgili detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle, ünlü Azerbaycanlı dilbilimci alim, tüm türk dünyasının iftihar sayılan Muhammed İbn Hinduşah Nahçıvaninin “Sihahül-Furs” sözlüğünün en son bulunan Bratislava Üniversitesi Kütüphanesi “Başagiç Koleksiyonu” el yazma

nüşhası hakkında önemli bilgileri içeren bu makale, Türk dünyasının bilim ve kültür tarihinin bilinmeyen yeni bir sayfasının dünyaya tanıtılması açısından özel öneme sahiptir.

Kaynakça/ References

1. Haris Dervišević, The Sarajevo Calligraphic Circle 1878-1918, Nacionalni komitet ICOMOS u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2016, available at: https://www.academia.edu/29791137/The_Sarajevo_Calligraphic_Circle_1878_1918
2. <https://www.unesco.org/en/articles/slovakia-basagics-collection-islamic-manuscripts-university-library-bratislava>
3. İrfan Morina, Importance of “Prilozi” and “Behar” Journal’s In Cherishing of the Turkish Language In Bosnia, Prishtine University, Journal of Awareness, Vol.2, No. 3, Kosovo, 2017, available at: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joa/issue/31802/348660>
4. <https://www.preporod.ba/safvet-beg-basagic-trofanda-iz-hercegovacke-dubrave-1896/>
5. Hinduşah Naxçıvani, Sihahül Əcəmiyyə, Şərq-Qərb Mətbəəsi, Bakı:1993, available at: <https://www.avetruthbooks.com/2018/03/hindusah-naxcvani-es-sihah-el-ecemiyye-1993.html>
6. Vakıf Piriye. Nahçıvan Tarihinden Sayfalar, Müellim Yayınevi, Bakü: 2004, available at: <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=550969&materialType=KT&query=Piriye%2C+Vakif>
7. Muhammed bin Hinduşah Nahçıvani. (Abdülali, Taeti) Sihahül-Furs. Tahran: Bongahe Tercome ve Neşre Ketab Matbaası, 1976.
8. Muhammed Hüseyin Behruz, Sihahül-Furs; Farhange Muhammad İbn Hindushah, Aryana Journal, No. 12, Kabul, 1956.
9. Patricija Kleo, Memory of the World-The Treasures That Record Our History From 1700 BC To The Present Day, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO Publishing, Paris: 2012, available at: <https://www.goodreads.com/book/show/19909691-memory-of-the-world>